

Araştırma Makalesi

Tacikistan'ın Pamuk Sektöründeki Rekabet Gücü*

Güçgeldi Bashimov†

Özet

Pamuk sektörü Tacikistan ekonomisinin en önemli sektörünü oluşturmakta ve bu sektör ülkenin dış ticaretinde ve ekonomik kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Günümüzde Tacikistan önemli pamuk üreticisi ve aynı zamanda ihracatçısıdır. Bu çalışmada Tacikistan'ın pamuk sektörünün rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada İhracat Piyasa Payı (IPP) indeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksinden yararlanılmıştır. Analiz aşamasında 2001-2016 dönemine ait Uluslararası Ticaret Merkezi'nin verileri kullanılmıştır. AKÜ ve ASKÜ indeks sonuçlarına göre, Tacikistan pamuk sektöründe güçlü bir rekabet gücüne sahiptir. Ancak elde edilen bulgulara göre indeks değerleri son on yıllık dönemde sürekli gerilemektedir. Bu da Tacikistan'ın pamuk sektöründeki rekabet gücünün giderek zayıfladığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Pamuk, Rekabet Gücü, Tacikistan**Competitiveness of Tajikistan in Cotton Sector****Abstract**

Cotton sector is one of the key sectors in Tajikistan. It is plays an important role in Tajikistan's foreign trade and economic development. Today, Tajikistan is a major producer and exporter of cotton. In this study examined the competitiveness of cotton sector of Tajikistan. In study the Market Share index, Revealed Comparative Advantage (RCA) index and Revealed Symmetric Comparative Advantage (RSCA) index was used. The study used International Trade Centre statistical data for the period 2001-2016. The estimate of RCA and RSCA show that the Tajikistan's competitiveness is high in cotton sector. But results show that the value of indices are decreasing on the last decade.

Key Words: Export, Cotton, Competitiveness, Tajikistan

* Makale Gönderim Tarihi: 09.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 02.07.2018

† Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi

E-posta: guyc55@gmail.com

Giriş

“Beyaz Altın” olarak adlandırılan pamuk, birçok gelişmekte olan ülke ekonomileri için stratejik bir üründür. Pamuk, dünyada ekim alanı ve üretim miktarı bakımından endüstri bitkileri arasında ön sıralarda yer almaktadır. 2016 yılında 30 milyon hektar alanda 23 milyon ton pamuk üretimi yapılmıştır. Dünyada kullanılmakta olan dokuma ham maddelerinin önemli bir kısmını oluşturan pamuk; değişik alanlardaki kullanımıyla dünyada tarım, sanayi ve ticaret sektörlerinde önemli bir yere sahiptir. Pamuk başta tekstil ve hazır giyim sektörü olmak üzere yağ, yem ve daha birçok sanayilerin ham maddesini oluşturmaktadır. Aynı zamanda pamuk tarımı yoğun emek isteyen bir tarımsal üretim faaliyeti olması nedeniyle üretim aşamasında milyonlarca çiftçi ailesine istihdam sağlamaktadır. Pamuk, özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde milyonlarca insanın geçim kaynağına esas teşkil etmektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelerde toplam işgücünün %7’si pamuk sektöründe istihdam edilmekte ve 250 milyondan fazla kişi doğrudan pamuk üretimi ve pamukla ilgili diğer işlerden gelir elde etmektedir (Anonim, 2010: 6).

Pamuk, üretim ve tüketimi ile Tacikistan ekonomisinde de çok önemli bir yere sahiptir. Pamuk, tarıma dayalı sanayinin temel kaynağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda, pamuk tarımı yüz binlerce çiftçi ailesine istihdam sağlamaktadır. Buna ilaveten, pamuk ve pamuk ürünleri ihracat gelirleri içerisinde önemli payı oluşturmaktadır. Bu yönüyle pamuk, genel ekonomi ve tarım sektörü içinde önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde dünya pamuk piyasasında ticari rekabet artmaya devam etmektedir. Özellikle işgücü maliyetlerinin düşük olduğu Çin, Hindistan, Pakistan gibi Uzakdoğu Asya ülkelerinin küresel piyasadaki rolü giderek artmıştır. Dolayısıyla ülkeler arasındaki rekabet yarışı her geçen gün daha da hızlanmıştır. Dünyanın önemli pamuk ihracatçıları arasında yer alan Tacikistan’ın ihracat payını koruması ve arttırabilmesi diğer ülkelere karşı rekabet üstünlüğü sağlaması ile mümkün olabilecektir. Tacikistan dünya pamuk üretiminde önemli paya sahip olmasına rağmen, pamuk sektörünün küresel piyasadaki rekabet gücünü ortaya koyan çalışmaların yetersiz sayıda olması literatürde bir boşluk olarak görülmektedir. Bu çalışma, Tacikistan’ın pamuk ihracatındaki rekabet gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada dünyada ve Tacikistan’da pamuk üretim ve dış ticaretinin mevcut durumu değerlendirildikten sonra pamuk sektörünün rekabet gücü analiz edilmiştir. Tacikistan’ın pamuk sektöründeki rekabet gücü karşılaştırmalı üstünlükler ilkesi dikkate alınarak rakip ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz aşamasında 2001-2016 dönemine ait zaman serisi verileri kullanılmıştır.

1. Literatür Araştırması

Şahinli (2011), Türk pamuk endüstrisinin rekabet gücünün belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksini kullanmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye’nin pamuk sektöründe karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’nin pamuk sektöründeki rekabet gücünü devam ettirebilmesi için altyapı, teknoloji ve verimlilik gibi konulara önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Iqbal ve ark. (2013), Çalışmalarında 1970-2010 dönemi için Pakistan'ın pamuk sektöründeki rekabet gücünü AKÜ indeksini kullanarak analiz etmişlerdir. Pakistan'ın pamuk sektöründe rekabet gücüne sahip olduğu, ancak incelenen dönemde rekabet gücünde önemli düşüşler olduğu belirlenmiştir.

Hatab ve Romstad (2014), Mısır'ın pamuk ihracatındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Rekabet gücünün analizinde Balassa ve Vollrath tarafından geliştirilen indekslerden yararlanılmıştır. Araştırma 2000-2011 yıllarını kapsamaktadır. Araştırma bulgularına göre, Mısır'ın pamuk ihracatındaki rekabet gücü zamanla azalmaktadır.

Bashimov (2015), Özbekistan pamuk sektörünün rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Net Ticaret İndeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda Özbekistan'ın dünya pamuk piyasasında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak, son yıllarda Özbekistan'ın rekabet gücünde dikkate değer düşüşün olduğu tespit edilmiştir.

Samuel ve ark. (2015), Hindistan pamuk endüstrisinin rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda Hindistan'ın pamuk ürünündeki rekabet gücünün 2005 yılından itibaren önemli düzeyde artış gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Çiçek ve Bashimov (2016), 2001-2012 dönemi için Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir. Araştırmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Net Ticaret İndeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Orta Asya ülkelerinin (Kazakistan hariç) pamuk ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları belirlenmiştir. Çalışmada Orta Asya ülkelerinin rekabet gücünün artırılması için tarım sektörüne yönelik altyapı ve teknoloji yatırımlarına önem verilmesi ve tarımsal üretimde verimliliğin artırılması gibi öneriler sunulmuştur.

Javed ve ark. (2017). Pakistan'ın seçilmiş tarımsal ürünlerdeki ihracat rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksleri kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, Pakistan pamuk ihracatında güçlü bir rekabet avantajına sahiptir. 2003-2012 yılları arasında gerek AKÜ ve gerekse ASKÜ indeks değerlerinde sürekli bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

2. Dünya Pamuk Sektörü ve Pamuk Sektörünün Tacikistan Ekonomisi Açısından Önemi

2.1. Dünya Pamuk Sektörü

Günümüzde pamuk, stratejik öneme haiz en önemli ticari tarımsal ürünlerden biridir. Dünyada kullanılmakta olan dokuma ham maddelerinin önemli bir kısmını oluşturan pamuk; yetiştirilmesi, işlenmesi ve ticareti ile dünya ekonomisinde başta gelen tarımsal ürünlerden birisidir. Tarımsal orijinli bir sanayi ham maddesi olan pamuk aynı zamanda tarım ile sanayinin bütünleşmesini sağlayan önemli ürünlerden biridir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de pamuk endüstrisi ekonomik anlamda ülkeler adına artı değer yaratmaktadır. Pamuk doğrudan veya

dolaylı olarak pek çok sanayi sektörüne ham madde sağlarken, aynı zamanda birçok gelişmekte olan ülkelerde özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde milyonlarca insanın geçim kaynağına esas teşkil etmektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelerde toplam işgücünün %7'si pamuk sektöründe istihdam edilmekte ve 250 milyondan fazla kişi doğrudan pamuk üretimi ve pamukla ilgili diğer işlerden gelir elde etmektedir (Anonim, 2010: 6).

Son 60 yıl içerisinde dünya pamuk üretiminde önemli düzeyde artışlar yaşanmıştır. 1950-2016 döneminde dünya pamuk üretim miktarı yıllık %2 oranında artış göstererek 6,6 milyon tondan 23,1 milyon tona ulaşmıştır. 1950-60 yıllarında dünya pamuk üretiminde istikrarlı bir artış gözlemlenirken, 1970'li yıllarda ise dünya ekonomisinde görülen yavaşlama ile birlikte pamuk üretimi de gerilemiştir. 1980'li yıllarda ise pamuk tarımında yüksek verimli tohumların kullanılması, biyolojik mücadele yöntemlerindeki gelişmeler ve verimi artırıcı kültürel yöntemlerin üretimde uygulanması sonucu dünya pamuk üretimi tekrar yükselişe geçmiştir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren Brezilya, Avustralya, Türkiye ve Afrika ülkelerinde pamuk alanlarının genişlemesi ve birçok ülkede pamuk tarımında genetik olarak farklılaştırılmış (transgenik) pamuk tohumlarının kullanılmaya başlanması ile beraber dünya pamuk üretimi rekor seviyelere ulaşmıştır (Townsend, 2007: 426). Üretim artışı, ekili alanların artışından ziyade birim alandan elde edilen verim artışından kaynaklanmaktadır. 1950/51-2016/17 dönemi arasında hektardan elde edilen pamuk miktarı 230 kilogramdan 783 kilograama ulaşmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Dünya Pamuk Lifi Üretim ve Verim Durumu

Yıllar	Üretim (Milyon Ton)	Verim (Kg/Ha)
1970	12,1	380
1975	11,7	393
1980	13,8	426
1985	17,5	553
1990	18,9	572
1995	20,4	567
2000	19,3	604
2005	24,9	733
2006	26,5	765
2007	26,2	793
2008	23,4	762
2009	22,1	734
2010	25,1	757
2015	21,1	693
2016	23,1	783

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

Dünya pamuk üretiminin artışında Çin ve Hindistan'ın önemli bir payı bulunmaktadır. Son 50 yılda Çin ve Hindistan'ın pamuk üretim miktarı yaklaşık dört kat artış göstermiştir (Baffes ve Estur, 2009: 11-12). Hindistan ve Çin'in dünya pamuk üretimindeki payları sırasıyla %24,7 ve %21,2'dir. Bu iki ülke dünya pamuk üretiminin yaklaşık yarısını karşılamaktadır. Hindistan'ın pamuk üretim miktarı

incelendiğinde 1980-2000 yılları arasında pamuk üretimi %77 oranında artarak 1,3 milyon tondan 2,3 milyon tona ulaşmıştır. 2000’li yılların başlarından itibaren ülkede genetik olarak farklılaştırılmış (transgenik) pamuk tohumlarının pamuk tarımında kullanılmaya başlanması ile birlikte ülkenin pamuk üretim miktarı hızlı bir şekilde artmıştır (Choudhary ve Gaur, 2010: 1). 2000-2016 yılları arasında Hindistan’ın pamuk üretim miktarı %137 oranında artarak 2,4 milyon tondan 5,7 milyona çıkmıştır. Transgenik pamuğu bir anlamda pamuk tarımında bir devrim yaratmıştır.

Hindistan’dan sonra en önemli pamuk üretici ülkesi Çin’dir. Pamuk, Çin ekonomisinde oldukça önemli rol oynayan bir üründür. Çin’de yaklaşık 40 milyon kişi pamuk ekonomisinde istihdam edilmektedir (Ferhavi, 2013: 43). Çin’in pamuk üretim miktarı 1970’li yılların sonlarından itibaren hızlı bir artış göstermiş ve 1978-1984 yılları arasında pamuk üretim miktarı 2 milyon tondan 6,2 milyon tona ulaşmıştır. Bugün Çin yaklaşık 5 milyon ton pamuk üretimi ile dünya pamuk üretiminde önemli bir paya sahiptir. Dünya pamuk üretiminde önde gelen ülkelere biri de ABD’dir. ABD dünya pamuk piyasasında önemli rol oynayan aktörlerden biridir. ABD dünyanın üçüncü en büyük pamuk üreticisidir. ABD’nin dünya pamuk üretimindeki payı yaklaşık %16’dır. 1980-2005 yılları arasında pamuk üretim miktarı 2,4 milyon tondan 5,2 milyon tona ulaşmıştır. 2006-2016 yılları arasında pamuk üretimi önemli düzeyde gerilemiştir. Pamuk ekili alanların azalması pamuk üretim miktarının azalmasına neden olmuştur. 2016 yılında ABD’nin pamuk üretim miktarı 3,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Orta Asya ülkeleri (Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan) dünya pamuk üretiminde önemli paya sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Orta Asya ülkeleri 1980’li yıllarda dünya pamuk üretiminin %24’nü karşılarken, günümüzde bu oran %5’e gerilemiştir. 1980-2016 yılları arasında Orta Asya ülkelerinin toplam pamuk üretimi 3,2 milyon tondan 1,3 milyon tona gerilemiştir (Baffes, 2007: 45). Toprak ve su kaynaklarının etkin kullanılmaması, üretimde yüksek verimli melez tohumlarla beraber diğer verim arttırıcı teknolojilerin yeterince kullanılmaması ve üretimdeki yanlış uygulamalar sonucu Orta Asya’da pamuk üretimi son 20 yılda önemli düzeyde gerilemiştir (Baffes, 2007: 46; Bashimov, 2015: 103).

Son yıllarda dünya pamuk üretimindeki paylarını arttıran ülkeler arasında Sahra Altı ülkeleri de (Burkina Faso, Benin, Kamerun, Fildişi Sahili, Çad ve Mali) yer almaktadır. 2016 yılında söz konusu ülkelerin toplam pamuk üretim miktarı bir milyon tonu geçmiş ve dünya pamuk üretimindeki payları ise %3-4 dolayındadır. Söz konusu ülkelerde üretilen pamuğun büyük bir kısmı ihraç edilmekte ve ülkelere önemli döviz girdisi sağlamaktadır. Son yıllarda görülen elverişsiz hava şartlarının yanı sıra küresel çapta pamuk fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak bölgede pamuk üretim miktarında azalma söz konusudur. Tablo 2’de dünya pamuk üretiminde önde gelen ülkeler ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Dünya Pamuk Lifi Üretiminde Önde Gelen Ülkeler (Bin Ton)

Ülkeler	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Hindistan	1,3	1,4	1,9	2,9	2,4	4,2	5,7	5,7	5,7
Çin	2,7	4,1	4,5	4,8	4,4	5,7	6,6	4,7	4,9
ABD	2,4	2,9	3,3	3,9	3,7	5,2	3,9	2,8	3,7
Pakistan	0,7	1,2	1,9	1,8	1,8	2,1	1,9	1,5	1,6
Brezilya	0,6	0,9	0,7	0,4	0,9	1,0	1,9	1,2	1,4
Avustralya	0,1	0,2	0,3	0,3	0,7	0,6	0,9	0,6	0,9
Özbekistan	2,0	1,7	1,6	1,3	0,9	1,2	0,9	0,8	0,8
Türkiye	0,5	0,5	0,6	0,8	0,9	0,9	0,8	0,5	0,6

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

Pamuk, tekstil sanayiinde kullanılan en önemli bitkisel liflerden birisidir ve uluslararası ticarete çok büyük bir rol oynamaktadır (Daniel ve ark., 2010: 1215). Özellikle son 30 yılda tekstil ve hazır giyim sanayiinin hızlı bir artış trendi göstermesi, pamuk ihracatı ve ithalatında gelişmelere sebep olmuştur. 1970-2000 döneminde dünya pamuk ihracatı yaklaşık %25 oranında bir artış göstermiştir. 2000-2005 yılları arasında dünya pamuk ihracatı miktar bazında %70 artarak 5,7 milyon tondan 9,7 milyon tona ulaşmıştır. 2011 yılında dünya pamuk ihracatı 10,1 milyon ton ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İzleyen yıllarda pamuk ihracatı sürekli gerilemiş ve 2016 yılında 8 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). Dünya pamuk ihracatının parasal değeri 2000 yılında 7,6 milyar dolar iken, bu rakam 2011 yılında 23,6 milyar dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2016 yılında ise dünya pamuk ihracat değeri bir önceki yıla göre %9 oranında azalarak 50,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

ABD Tarım Bakanlığı (USDA) verilerine göre, 2016 yılında dünya pamuk ihracatının %72'sini (5,8 milyon ton) 5 ülke (ABD, Hindistan, Brezilya, Özbekistan ve Avustralya) gerçekleştirmiştir. Dünya pamuk ihracatında lider konumunda olan ABD, 2016 yılında dünya pamuk ihracatının yaklaşık %39'unu (3,1 milyon ton) tek başına gerçekleştirmiştir. Son 10 yıllık dönemde ABD'nin pamuk ihracatı miktar bazında %20 oranında gerilemiştir. Dünya pamuk ticaretinin önemli aktörlerinden biri de Hindistan'dır. Hindistan 914 milyon tonluk pamuk ihracatı ile ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Hindistan son 15 yılda pamuk ihracatını önemli miktarda arttıran ülkelerden biridir. 2016 yılında Hindistan'ın pamuk ihracatında bir önceki yıla göre %27 oranında bir azalma görülmektedir. Brezilya ve Avustralya ise son 40 yılda pamuk ihracatını önemli düzeyde arttıran ülkelerdir.

Tablo 3: Dünya Pamuk İhracatı (Bin Ton)

1970	848	34	4	220	-	5.134
1980	1.290	140	53	9	-	5.719
1990	1.697	255	299	156	1.174	6.436
1995	1.671	123	508	22	985	6.019
2000	1.467	24	850	69	740	5.753
2005	3.927	806	628	429	1.045	9.784
2010	3.130	1.110	546	435	577	7.746
2011	2.550	2.412	1.010	1.043	544	10.036
2012	2.836	1.690	1.343	938	697	10.110
2013	2.293	2.016	1.056	486	588	8.893
2014	2.449	914	728	851	533	7.696
2015	1.993	1.255	621	939	544	7.685
2016	3.157	914	827	631	327	8.047

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

Dünya pamuk ithalatı incelendiğinde 1970-2000 döneminde önemli bir değişimin olmadığı görülmektedir. Söz konusu dönemde dünya pamuk ithalatı yıllara göre değişimle birlikte 5-6,5 milyon ton civarında seyretmiştir. 2000-2005 yılları arasında ise pamuk ithalatı %68 artarak 5,7 milyon tondan 9,6 milyon tona ulaşmıştır. Ancak, izleyen yıllarda pamuk ithalatı önemli düzeyde gerilemiştir. Özellikle 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisi ile birlikte küresel talepte görülen daralmaya bağlı olarak dünya pamuk ithalatı da 6,5 milyon tona gerilemiştir. İzleyen yıllarda küresel piyasada gözlenen iyileşme ile birlikte pamuk ithalatı da artmış ve 2016 yılında 7,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Bugün birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tekstil endüstrisi önemli ölçüde ithal pamuğa bağımlıdır. Gelişmiş ülkelerde üretim maliyetlerinin artmasıyla birlikte tekstil ürünleri üretimi ve ticareti gelişmiş ülkelere kaymıştır. Günümüzde Asya ülkeleri tekstil ve hazır giyim ürünleri üretiminde söz sahibidirler. Bu nedenle Asya ülkeleri pamuk ithalatında lider ülke konumundadır (Gillson ve ark., 2004: 5). Küresel pamuk ithalatında önde gelen ülkeler arasında Çin, Bangladeş, Vietnam, Türkiye ve Endonezya yer almaktadır. 2016 yılında dünya pamuk ithalatının yaklaşık %17,13'ünü Bangladeş, %14,8'ini Vietnam, %13,15'ini Çin, %8,77'sini Endonezya ve %8,63'ünü Türkiye gerçekleştirmiştir. Söz konusu ülkelerin ithalattaki toplam payı %62,5'dir.

Bangladeş dünya pamuk ithalatında ilk sırada yer almaktadır. Bangladeş'in pamuk ithalatı son 20 yılda hızlı bir artış göstermiştir. 1995-2016 yılları arasında pamuk ithalatı 10 kattan fazla bir artış göstermiştir. Dünya pamuk ithalatında ikinci sırada Vietnam yer almaktadır. 2016 yılına göre Vietnam'ın pamuk ithalatı 1,1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Son 30 yılda Bangladeş ve Vietnam'da tekstil ve hazır giyim sektörünün hızla gelişme göstermesi sonucu pamuğa olan talep önemli düzeyde artış göstermiştir.

Pamuk ithalatında üçüncü sırada Çin yer almaktadır. Çin dünyanın en büyük pamuk üreticisi olmakla beraber, dünyanın en önemli pamuk ithalatçısıdır. 2000 yılından itibaren Çin'in ithal ettiği pamuk miktarında önemli artışlar görülmektedir.

2000’li yıllarda Çin 50 bin ton pamuk ithal ederken, 2005 yılında pamuk ithalatı 4 milyon tonu geçmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ile birlikte Çin’in pamuk ithalatı 1,5 milyon tona gerilemiştir. Ancak izleyen yıllarda pamuk ithalatı artmış ve 2011 yılında Çin’in pamuk ithalatı 5 milyon tonu geçmiştir. Son yıllarda Çin’in pamuk ithalatı pamuk stoklarının fazla olmasına bağlı olarak azalmıştır. Son üç yıllık dönemde Çin’in pamuk ithalatı %66 oranında azalmıştır.

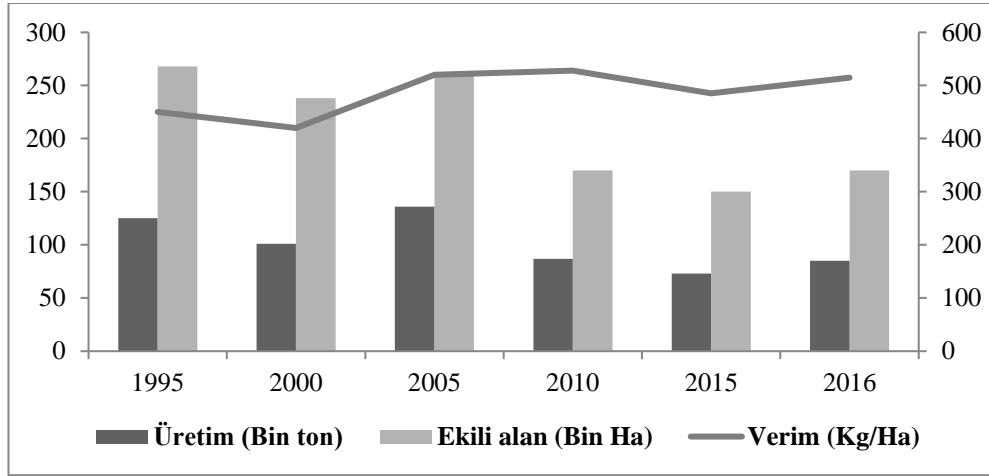
Tablo 4: Dünya Pamuk İthalatı (Bin Ton)

1970	30	32	108	39	0	5.359
1980	44	30	773	107	0	5.934
1990	78	44	480	324	46	6.662
1995	105	35	630	466	113	5.945
2000	215	86	52	577	525	5.725
2005	482	169	4.199	479	751	9.616
2010	806	355	2.608	457	729	7.764
2011	740	354	5.341	544	519	9.897
2012	1.089	525	4.426	683	804	10.356
2013	1.154	697	3.075	651	924	8.988
2014	1.176	958	1.804	728	800	7.796
2015	1.350	980	959	640	918	7.663
2016	1.361	1.176	1.045	697	686	7.945

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

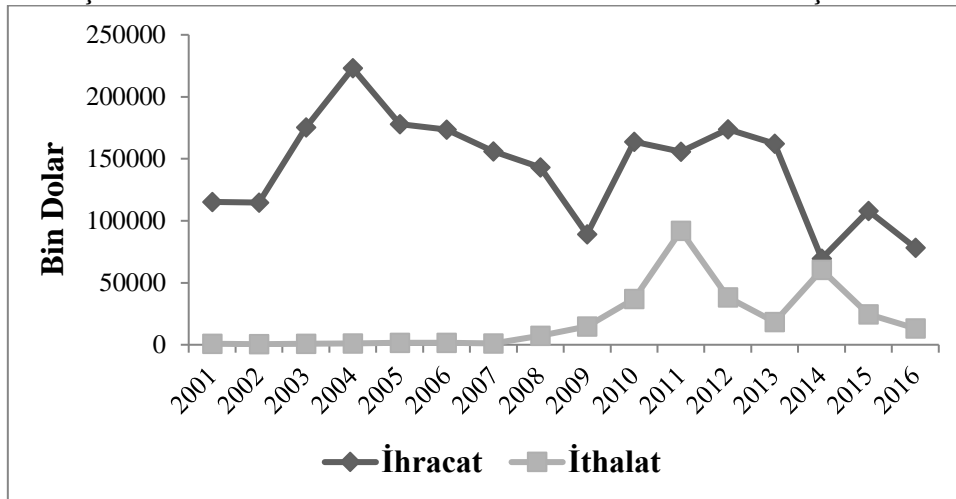
2.2. Tacikistan’da Pamuk Sektörü

Tarımsal orijinli bir sanayi ham maddesi olan pamuk aynı zamanda tarım ile sanayinin bütünleşmesini sağlayan önemli ürünlerden biridir. Pamuk başta tekstil sanayisi olmak üzere çırçır, yem ve yağ sanayisi gibi birçok sanayi kollarına ham madde sağlamaktadır. Ayrıca pamuk, geniş bir istihdam olanağı ve önemli düzeyde ihracat geliri sağlamaktadır. Bu özelliğinden ötürü pamuk, pek çok gelişen ekonomilerde olduğu gibi Tacikistan ekonomisi için de vazgeçilemeyen tarımsal ürünlerden biridir. Tacikistan’da pamuk üretimi yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermektedir. Şekil 1 incelendiğinde 1995 yılında 125 bin ton olan lif pamuk üretimi, 2010 yılında 73 bin tona gerilemiştir. 2016 yılında ise 85 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Tacikistan’da pamuk ekim alanlarının yıllar itibariyle durumu incelendiğinde önemli düzeyde azalmalar olduğu görülmektedir. Özellikle son 10 yıllık dönemde pamuk ekim alanları 1/3 oranında azalmıştır. Son yıllarda ülkede uygulanan gıdada kendi kendine yeterlilik politikası sonucu diğer bitkisel ürünlerin üretimine daha çok önem verilmiştir. Özellikle sebze ve meyve ekim alanları pamuk ekim alanları aleyhine genişlemiştir. Tacikistan’da pamuk ekim alanı, üretim ve verim durumuna ilişkin veriler Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Tacikistan'da Pamuk Üretim, Alan ve Verim Durumu

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı verileri

Net ihracatçı yapısıyla dikkat çeken pamuk sektörü Tacikistan ihracatının da önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Tacikistan'ın pamuk ihracat rakamları göz önüne alındığında 2001-2016 yılları arasında ihracatın istikrarlı bir yapı sergileyemediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, pamuğun toplam ihracat içindeki payının da önemli düzeyde azaldığı görülmektedir. Örneğin, 2001 yılında pamuğun toplam ihracat içindeki payı %32 iken, bu rakam 2016 yılında %10'lara gerilemiştir. Son 10 yıldır gerileme eğiliminde olan pamuk ihracatı 2016 yılında 78 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Ülke düzeyinde incelendiğinde pamuk ihracatının büyük bir kısmı yakın ve çevre ülkelere gerçekleşmiştir. 2016 yılında ihracatın %37'si Türkiye'ye, %29'u Rusya'ya, %24'ü Pakistan'a ve %4'ü Çin'e gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Tacikistan'ın Pamuk İhracat ve İthalatındaki Gelişmeler

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı verileri

3. Materyal ve Metot

Bu araştırma ikincil verilere dayanmaktadır. Araştırmada Uyumlaştırılmış (Armonize) Mal Tanım ve Kodlama Sistemi (HS Code) kullanılmıştır. HS sisteminde pamuk ürününün fasıl numarası 52'dir. Araştırmada kullanılan veriler yıllık olup 2001-2016 dönemini kapsamaktadır. Pamuk dış ticaretine ilişkin veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (Intracen) istatistik veri tabanından derlenmiştir.

Rekabet gücünü ölçen çok sayıda yöntem bulunmakla beraber, bu çalışmada rekabet gücünü hesaplama yöntemi olarak İhracat Piyasa Payı indeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılmıştır. Nitekim, söz konusu indeksler basit hesaplanabilmesi nedeniyle ampirik çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. İhracat Piyasa Payı (İPP) indeksi, belli bir sektörde uluslararası piyasada ülkenin rekabet gücünü ölçmektedir. İhracat piyasa payı indeksi, belli bir sektörde (malda) dünyanın ihracatına göre ülkenin ihracat payı yüzdesini ifade eder. İhracat piyasa payı indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$\text{İPP (EMS)} = \left(\frac{X_{ik}}{X_{wk}} \right) * 100 \quad (1)$$

Formül 1'de, X_{ik} 'i' ülkesinin 'k' sektörünün (ürününün) ihracatını ve X_{wk} 'k' sektörü (ürünü) dünya ihracatını ifade etmektedir. İhracat Piyasa Payı indeksi, 0 ile 100 arasında bir değer almaktadır. Ülkenin söz konusu sektörde ihracatı olmaması durumunda indeks değeri 0 olur. Ülkenin söz konusu sektörde tek ihracatçı konumunda olması ise indeks değerinin 100'e çıkmasına yol açacaktır (Kijboonchoo ve Kalayanakupt, 2003: 21; Erkan, 2009: 36).

Çalışmada kullanılan ikinci ölçüt Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksidir. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ilk kez Liesner (1958) tarafından ortaya atılmış, daha sonra ise Balassa (1965) tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiş, bu nedenle Balassa indeksi olarak da adlandırılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler kavramı, belli bir malın ihracatında, bir ülkenin gösterdiği performansın, bu malın "dünya" ihracatındaki performansı ile karşılaştırılmasına dayanır. Eğer ülkenin performansı, "dünya"nın performansından daha iyi ise, o ülkenin söz konusu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılır (Erlat ve Erlat, 2004: 49). AKÜ indeksinin özel bir çekiciliği ülkeler arası ve endüstriler arası çeşitli karşılaştırma tiplerinde kullanılan bir indeks şeklinde kolayca ölçülebilmesidir. Bu yaklaşımda, dış ticaretin mal bileşiminin, ülkeler arasındaki görece maliyetlerle birlikte fiyat dışı faktörleri de yansıttığı kabul edilmektedir (Çeştepe ve Ermiş, 2007: 134). Günümüzde Balassa'nın AKÜ indeksi bir ülkenin güçlü veya zayıf ihracatçı sektörlerini belirlemeye yönelik birçok ampirik çalışmalarda kullanılmaktadır (Hinloopen ve Marrewijk, 2004: 1; Bojnec ve Ferto, 2009: 418). Balassa'nın AKÜ indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\text{AKÜ}_{ij} = \left[\frac{X_{ij}}{X_i} \right] / \left[\frac{X_{wj}}{X_w} \right] \quad (2)$$

Burada, AKÜ_{ij} , 'i' ülkesinin 'j' sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} 'i' ülkesinin 'j' sektörünün ihracatını, X_i 'i' ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} 'j' sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını

göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile ∞ arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Ervani, 2013: 57; Mushanyuri ve Mzumara, 2013: 38). Bununla beraber, eğer $AKÜ > 4$ ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük; $2 < AKÜ < 4$ orta derecede karşılaştırmalı üstünlük; $1 < AKÜ < 2$ zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük; $0 < AKÜ < 1$ ise karşılaştırmalı dezavantaj söz konusudur (Hinloopen ve Marrewijk, 2001: 13).

Çalışmada kullanılan son ölçüt ise Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksidir. ASKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

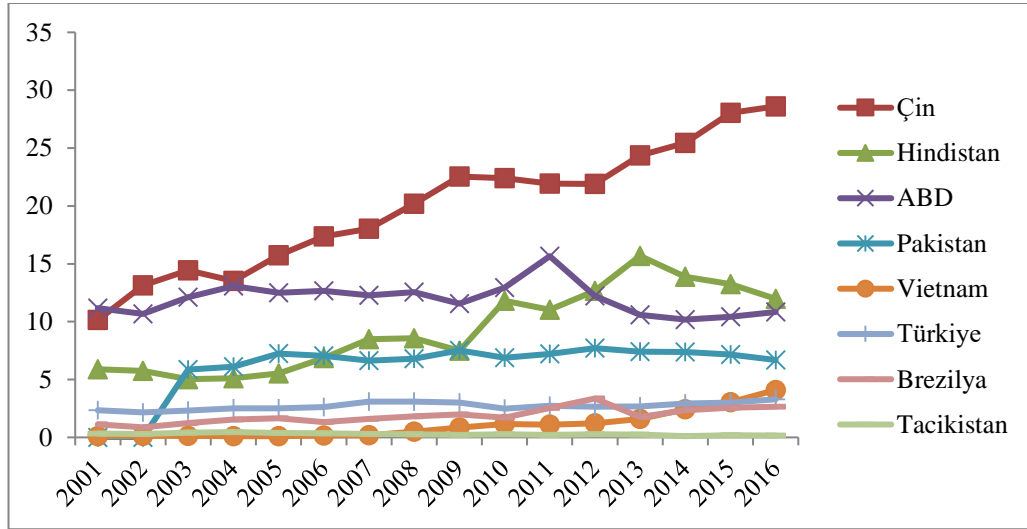
$$ASKÜ_{ij} = \frac{AKÜ_{ij}-1}{AKÜ_{ij}+1} \quad (3)$$

ASKÜ indeksi -1 ile +1 arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri pozitif ise ülke o üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Eğer indeks değeri negatif ise ülke o ürünün ticaretinde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir (Laursen, 1998: 2).

4. Bulgular

Tacikistan'ın 2001-2016 dönemindeki pamuk ihracat performansının rekabet açısından incelendiği bu çalışmada kullanılan ilk ölçüt, İhracat Piyasa Payı (İPP) indeksidir. Şekil 3'de Tacikistan ile birlikte pamuk ihraç eden başlıca ülkelerin İhracat Piyasa Payı indeks rakamları yer almaktadır. Şekil 3 incelendiğinde dünya pamuk piyasasında en yüksek paya sahip ülke Çin'dir. 2016 yılında Çin'in İPP indeks değeri 28,60 olarak gerçekleşmiştir. Bunu sırasıyla, Hindistan (11,97), ABD (10,85), Pakistan (6,68), Vietnam (4,10), Türkiye (3,29), Brezilya (2,65) ve Tacikistan (0,15) izlemektedir. Bu veriler ışığında Tacikistan'ın dünya pamuk piyasasındaki ihracat payının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Son yıllarda dış talep koşullarındaki bozulmanın yanı sıra Çin, Hindistan ve Pakistan'ın pamuk ihracatını artırması Tacikistan'ın pamuk sektöründe pazar kaybetmesine neden olmuştur.

Şekil 3: Rekabet Gücü: İPP İndeks Değerleri

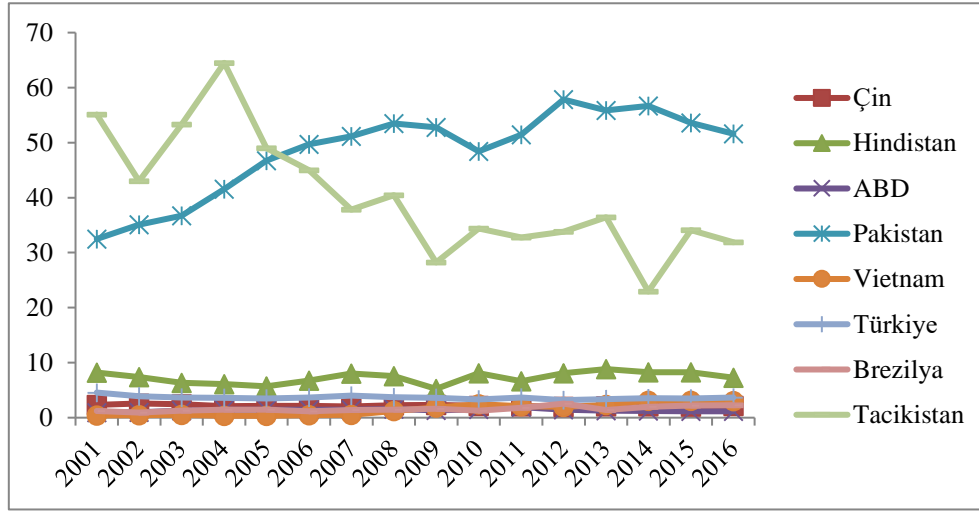

Kaynak: İnteracen verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Tacikistan'ın 2001-2016 dönemindeki ihracat performansının rekabet açısından incelendiği bu çalışmada kullanılan ikinci ölçüt Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksidir. Şekil 4'de Tacikistan ile birlikte dünyanın başlıca pamuk ihracatçı ülkelerinin AKÜ indeks değerleri sunulmuştur. Şekil 4'den görüldüğü üzere 2001 yılında Tacikistan'ın en yüksek AKÜ indeks değerine sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla Pakistan, Hindistan, Türkiye, Çin, Brezilya, ABD ve Vietnam izlemektedir. 2016 yılına gelindiğinde ise en yüksek AKÜ indeks değerine sahip ülke Pakistan olup, bunu sırasıyla Tacikistan, Hindistan, Türkiye, Vietnam, Brezilya, Çin ve ABD izlemektedir. Bu verilere göre, dünya pamuk ihracatında önemli paya sahip olan Çin ve ABD'nin rekabet gücünün zayıf olduğu görülmektedir. Buna karşın Pakistan, Tacikistan ve Hindistan'ın güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.

Şekil 4 incelendiğinde Tacikistan'ın pamuk ihracatına ait AKÜ indeks değerinde ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. 2001 yılında AKÜ indeks değeri 55,09 iken, izleyen yıllarda ise indeks değeri sürekli azalmış ve 2016 yılında 31,89'a gerilemiştir. Günümüzde Tacikistan'ın pamuk ihracatındaki rekabet gücü gün geçtikçe zayıflamaktadır. Üretim maliyetlerindeki artışlar, artan küresel rekabet ve dünya piyasalarında görülen duraklama Tacikistan'ın rekabet gücü üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır.

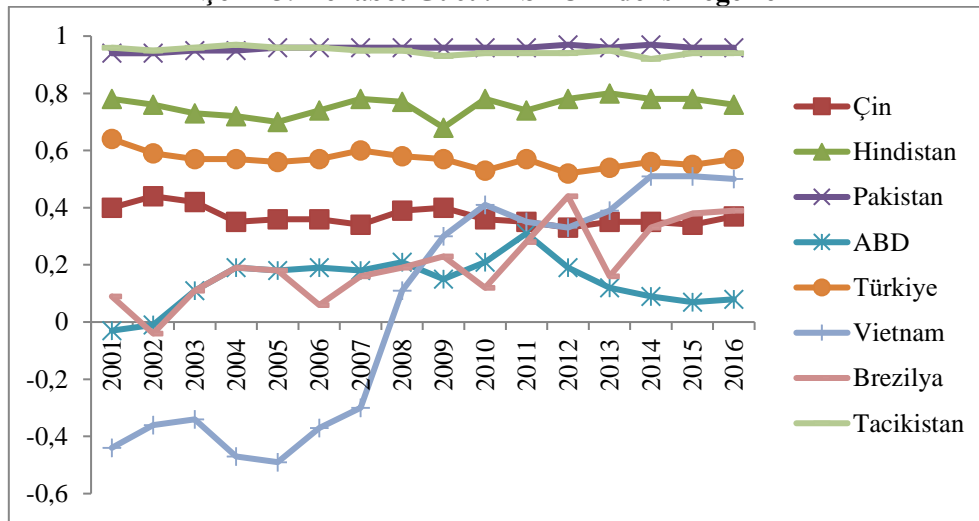
Şekil 4: Rekabet Gücü: AKÜ İndeks Değerleri

Kaynak: İntracen verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 5’de Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeks değerleri yer almaktadır. Analiz sonucundan da görüldüğü gibi 2016 yılında ele alınan ülkelerin tamamı pamuk ihracatında rekabet gücüne sahiptir. Pakistan’ın ASKÜ indeks değeri diğer ülkelere göre yüksek seviyededir. Bunu sırasıyla Tacikistan, Hindistan, Türkiye, Vietnam, Brezilya, Çin ve ABD takip etmektedir. Bu verilere göre, Tacikistan’ın pamuk sektöründe Pakistan hariç diğer ülkeler karşısındaki ihracat performansının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Tacikistan’ın pamuk sektörüne ait ASKÜ indeks değerleri ele alınan yılların tamamında 1’e yakın bir değer almıştır. Bu da Tacikistan’ın pamuk ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 5: Rekabet Gücü: ASKÜ İndeks Değerleri

Kaynak: İntracen verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Sonuç

Pamuk, gerek yarattığı istihdam olanakları gerekse ulusal ekonomiye sunduğu katma değer açısından Tacikistan ekonomisi için önemli bir tarımsal ürün olma özelliğini geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürdürmektedir. Tacikistan'ın sahip olduğu doğa ve iklim koşulları ve olanakları dikkate alınırsa pamuk tarımına gereken önemin verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada 2001-2016 döneminde Tacikistan'ın pamuk sektöründeki rekabet gücü seçilmiş ülkeler ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Rekabet gücünü ölçmek amacıyla İPP, AKÜ ve ASKÜ indeksler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Tacikistan'ın İPP indeks katsayısının diğer ülkelere göre düşük seviyede olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, Tacikistan'ın AKÜ ve ASKÜ indeks değerlerinin oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, Tacikistan pamuk ihracatında Pakistan hariç diğer ülkelere kıyasla nispeten daha yüksek bir rekabet gücüne sahiptir. Ancak, AKÜ ve ASKÜ indeks değerlerinin son yıllarda azalma eğilimine girdiği görülmektedir.

Tacikistan pamuk dışsatımı artırma ve pazarını genişletme şansına sahip bir ülkedir. Tacikistan'ın dünya pamuk pazarındaki payını artırabilmesi için sektöre ilişkin sorunların bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Dış ticaretin korunabilmesi için, pamuk üretiminde kalite standartlarının belirlenmesi ve denetimlerinin yapılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Ayrıca, pamuk tarımında yeni nesil makinelerin kullanılması teşvik edilmelidir. Pamuk tarımında ileri teknolojilerin kullanılması durumunda çok daha yüksek oranlarda bir maliyet tasarrufu sağlanacaktır. Üretimdeki maliyet tasarrufu Tacikistan'ın küresel piyasadaki konumunu daha da güçlendirecektir. Bununla birlikte, ihracatta pazarlama kolaylığı sağlamak için üretimde alternatif modellerin (organik tarım, iyi tarım uygulamaları vb.) yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda devlet ve özel sektör iş birliğini arttıracak devlet politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Anonim. (2007). The Cotton Sector of Tajikistan. Government of Tajikistan.
- Anonim, (2010). Cotton Scoping Paper, Green Commodities Facility Internal Working Document.
- Baffes, J. (2007). Cotton-Dependent Countries in the Global Context. Editör: D. Kandiyoti. The Cotton Sector in Central Asia: Economic Policy and Development Challenges. University of London, United Kingdom.
- Baffes, J. ve Estur, G. (2009). Market Context. Editör: D. Tschirley, C. Poulton ve P. Labaste. Organization and Performance of Cotton Sectors in Africa: Learning from Reform Experience. The World Bank, Washington, USA.
- Balassa, B. (1965). Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33 (2), 99-123.
- Bashimov, G. (2015). Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 99-104.
- Bojnec, S. ve Ferto, I. (2009). Agro-Food Trade Competitiveness of Central European and Balkan Countries. *Food Policy*, 34 (5), 417-425.
- Choudhary, B. ve Gaur, K. (2010). Bt Cotton in India: A Country Profile. ISAAA Series of Biotech Crop Profiles, Ithaca, NY.
- Çeştepe, H. ve Ermiş, A. (2007). Türk Seramik Sektörünün Rekabet Gücü (1996-2002). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 127-143.
- Çiçek, R. ve Bashimov, G. (2016). Orta Asya'nın Pamuk Ticaretindeki Karşılaştırmalı Üstünlüğünün Belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (28), 1-14.
- Daniel, J.D., Sanda, A.A. ve Adebayo, E.F. (2010). Net Income Analysis an Efficiency of Resource Use among Cotton Farmers in the Southern part of Adamawa State, Nigeria. *Agric. Biol. J. N. Am.*, 1 (6), 1215-1222.
- Erkan, B. (2009). Ülkelerin İhracat Performanslarının Belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Kullanılması: Yükselen Ekonomiler Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Erlat, G. ve Erlat, H. (2004). Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti, 1990-2002. s: 33-56. Editör: Ed.: E. Uygur ve İ. Civeir. GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım. TEK Yayını, Ankara.
- Ervani, E. (2013). Export and Import Performance of Indonesia's Agriculture Sector. *JEJAK Journal of Economics and Policy*, 6 (1), 54-63.
- Ferhavi, F. (2013). Afrika'da Küresel Rekabet ve Mali Krizi. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Raporları No: 13-03, Ankara.
- Gillson, I., Poulton, C., Balcombe, K. ve Page, S. (2004). Understanding the Impact of Cotton Subsidies on Developing Countries. Working Paper.

- Hatab, A.A. ve Romstad, E. (2014). Competitiveness Analysis of Egyptian Cotton Exports with Special focus on the Chinese Market. *China Agricultural Economic Review*, 6 (2), 248-263.
- Hinloopen, J. ve Marrewijk, C.V. (2001). On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Review of World Economics*, 137 (1), 1-35.
- Hinloopen, J. ve Marrewijk, C.V. (2004). Dynamics of Chinese Comparative Advantage. Tinbergen Institute, Discussion Paper No: TI 2004-034/2, Rotterdam.
- Intracen. (2017). International Trade Centre. (Erişim tarihi: 07.12.2017).
- Iqbal, M., Hussain, Z., Noorka, I.R., Akhtar, M., Mahmood, T., Suleman, S. ve Sana, L. (2013). Revealed Comparative and Competitive Advantages of White Gold of Pakistan (Cotton) by Using Balassa and White Index. *Int. J. Agric. Appl. Sci.*, 5 (1), 64-68.
- Javed, I., Ashfaq, M. ve Anwar, N. (2017). Exports of Major Agricultural Products from Pakistan to United Arab Emirates: Performance and Comparative Advantage. *Science, Technology and Development*, 36 (1), 53-60.
- Kijboonchoo, T. ve Kalayanakupt, K. (2003). Comparative Advantage and Competitive Strength of Thai Canned Tuna Export in the World Market: 1982-1998. *ABAC Journal*, 23 (1), 19-33.
- Laursen, K. (1998). Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialization. Danish Research Unit for Industrial Dynamics (DRUID) Working Paper No: 98-30.
- Levkovych, I. (2008). Competitiveness of Cotton and Wheat Production and Processing in Central Asia. Editör: T. Glauben., J.H. Hanf., M. Kopsidis, A. Pienadz ve K. Reinsberg. *Agri-food Business: Global Challenges-Innovative Solutions*. IAMO, Vol. 46, 133-150.
- Liesner, H.H. (1958). The European Common Market and British Industry. *Economic Journal*, 6, 302-316.
- Mushanyuri, B.E. ve Mzumara, M. (2013). An Assessment of Comparative Advantage of Mauritius. *European Journal of Sustainable Development*, 2 (3), 35-42.
- Samuel, J., Basavaraja, H., Pushpanjali ve Rejani, R. (2015). Production, Growth and Export Competitiveness of Raw Cotton in India-An Economic Analysis. *Agricultural Research and Technology*, 1 (1), 1-5.
- Sharma, S.K. ve Bugalya, K. (2014). Competitiveness of Indian Agriculture Sector: A Case Study of Cotton Crop. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 133, 320-335.
- Şahinli, M.A. (2011). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (21), 237-249.

Townsend, T. (2007). Controlling Costs in Cotton Production. Editör: S. Gordon and Y.L. Hsieh. Cotton: Science and Technology. Woodhead Publishing Limited, England.

USDA. (2017). www.fas.usda.gov. (Erişim tarihi: 22.12.2017).